

CİCERO'NUN KİLİKYA EYALETİ VALİLİĞİ VE PARTH KRALLIĞI

Cicero's Governorship of the State of Cilicia and Kingship of Parth

*Mehmet KURT**

ÖZET

Dağlık Kilikya ve Doğu Akdeniz'deki korsanlık faaliyetlerini denetlemek amacıyla kurulmuş olan Kilikya Eyaleti, Pompeius'un düzenlemeleri sonucu, tarihinin en geniş sınırlarına ulaşmıştır. Lentulus Spinther'in valiliği sırasında, Batı Anadolu'dan Suriye'ye ulaşan ana yol üzerindeki Apameia (=Dinar), Cibyra (=Göhlhisar) ve Synnada (=Şuhut) diocesliklerinin de eklenmesiyle eyalet, stratejik açıdan daha da önemli hale gelmiştir. Bu nedenle Romalılar, Kilikya Eyaleti'ne ünlü şahsiyetleri vali olarak atamışlardır. Bunlardan birisi de M.Ö. 51-50 yıllarında bu görevde bulunmuş olan Marcus Tullius Cicero'dur. Ona ait çok sayıda yazışma metni, Kilikya Eyaleti'nin politik, idarî ve sosyo-ekonomik durumuna ışık tutar. Yerel güçler ve iç savaşlar dışında, Romalı proconsulün eyalet yönetiminde etkili olan temel unsurlardan birisi de Parth sorunu olmuştur. Cicero döneminde Kilikya Eyaleti'ne yönelik doğrudan bir Parth istilası olmamakla birlikte, onların eyalet için potansiyel bir tehdit unsuru oluşturdukları anlaşılmaktadır. Cicero'nun henüz eyalete ulaşmadan Parthlar konusunda arkadaşlarına yazmış olduğu korku ve telaş dolu mektuplar, bu durumun açık göstergeleridir. İşte bu makalenin konusunu, söz konusu mektuplar ışığında Cicero'nun Kilikya Eyaleti'ndeki uygulamaları ve Parth Krallığı'nın rolü oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cicero, Kilikya Eyaleti, Parth Krallığı

ABSTRACT

Mountainous Cilicia and the State of Cilicia which was established in order to control piracy activities in East Mediterranean, reached the widest borders of its history as a result of Pompeius' regulations. During the governorship period of Lentulus Spinther, the state strategically became more important with the addition of Apameia (=Dinar), Cibyra (=Göhlhisar) and Synnada (Şuhut) dioceses which have been on the main line going over from West Anatolia to Syria. Romans had assigned famous individuals to governors to Cilicia Province due to this reason. One of these famous

* Yrd. Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, mehmetkurt@kmu.edu.tr

governors was Marcus Tullius Cicero who was assigned with that duty in B.C. 51-50s. A number of working sheets has illuminated political, administrative and socio-economic status of the State of Cilicia. Beyond local forces and civil wars, one of the fundamental elements of Romanian proconculus which is effective on the administration of the state is the problem of Parth. Despite the fact that there was no direct Parth invasion to the State of Cilicia, it is understood that they were potentially a threat for the state. The letters full of fear and agitation about Parths that the Cicero had written to his friends before the arrival to the state are the explicit indicators of that situation. Here, the subject of the paper is to state Cicero's practices in the State of Cilicia and the role of the Kingdom of Parth in light of these letters.

Key Words: Cicero, the State of Cilicia, the Kingdom of Parth.

GİRİŞ

Bilindiği gibi Roma'da Triumvirliğin (=Üçlü Yönetim) üyelerinden Pompeius, Pontos kralı VI. Mithridates Eupator'a karşı kazandığı zaferlerle ün yapmıştı. Diğer üye Caesar'ın Galya'daki Kelt savaşlarında elde ettiği başarılı sonuçlar, Pompeius'un başarılarını da gölgede bırakıyordu. İşte Triumvirliğin üçüncü üyesi Crassus, diğer iki üyenin başarılarını kıskanıyor, kendisine onlardan daha büyük prestij sağlayacak bir savaşın komutanlığını üstlenmek istiyordu. Bu nedenle M.Ö. 55 yılında Suriye valisi olarak atanmasını sağladı ve amacının Parthlara¹ karşı savaşmak olduğunu da gizlemedi (Kaya, 2004: 77).

Crassus'un, Pompeius ve Caesar'ın o zaman Roma dünyasında büyük yankılar uyandıran başarılarını unutturacak bir başarı için Parthları seçmiş olması, Romalılar için Parth tehdidinin büyüklüğünün açık göstergesi sayılmalıdır. Ne var ki Romalı senatörlerin şiddetli muhalefetine rağmen Crassus tarafından açılan Parth seferi, Karrhai'de (=Harran) büyük bir

⁰ Göçebe ya da yarı göçebe yaşam biçimine sahip bozkır kültürü insanları olan Parth halkı, İskitler tarafından Persia'nın Parthava bölgesine göçe zorlanmışlardır. Parthların, M.Ö. III. Yüzyıl ortasında Arsaklar hanedanlığı yönetiminde ortaya çıkarak, Media ve Mezopotamia'ya kadar hakim oldukları anlaşılmaktadır. Ne yazık ki Persler, Grekler ve Medler gibi farklı etnik kökenden kavimlerle bir arada yaşamış olan Parthlar, kendi dillerinden yazılı hiçbir eser bırakmamışlardır. Parthların kökeni konusunda antik kaynaklar yeterli bilgi vermediği gibi, arkeolojik ve antropolojik çalışmalar da yetersizdir. İşte bütün bu nedenlerle Parthların kökeni tartışma konusu olmuştur. Strabon (XII 9, 2) gibi bazı antik yazarlar tarafından bir bozkır kavmi olan İskitlerle ilişkilendirilen Parthlar ve Parth adının kökeni konusunda detaylı bilgi için bkz. Mutafian, 1988: 185; Kaya, 1999: 408 dn. 1, 2.

hezimetle sonuçlanmış, Roma ordusu Parth generali Suren tarafından ezilmiş, Crassus da orada ölmüştür (Plutarkhos, *Crassus*, 41; Livius, CVI)².

Karrhai Savaşı'nın galipleri olan Parthlar, Roma için potansiyel tehdit unsuru oluşturan bir halk görünümü kazanmaya başlamışlardır. Kilikya Bölgesi ise, coğrafi konumu nedeniyle Parth tehdidi altında olduğundan, Roma için Kilikya Eyaleti'nin stratejik önemi daha da artmıştır. Bu durum karşısında Pompeius ve Caesar arasındaki iktidar mücadelesi sebebiyle hızla bir iç savaşa sürüklenen Roma Cumhuriyeti, M.Ö. 51-50 yılları arasındaki Parth saldırılarını durdurma görevini Romalı valilere ve müttefik kralların söz konusu valilere verecekleri desteğe emanet etmiştir (Kaya, 1999: 423)³. İşte M.Ö. 52 yılında Pompeius'un çıkardığı Eyaletler Yasası'na (=lex de provinciis) göre Cicero, Kilikya'ya proconsul (=eyalet valisi) seçilmiş ve M.Ö. 51-50 arasında yaklaşık bir yıl süreyle burada kalmıştır (Marshall, 1972: 890 vd.)⁴. Gelişmeler hakkında en detaylı bilgiler, M.Ö. 51 yazında eyalete ulaşmış olan, Cicero'nun mektuplarından elde edilmektedir. Zira Kilikya'nın yeni eyalet valisi, yolculuğu boyunca arkadaşlarıyla Parthların artık Roma topraklarını istila etmemeleri konusundaki samimi dileklerini paylaşmaktadır (Cicero, *ad. Att.*, V 9; V 11; V 14; Lerouge, 2007: 84 dn. 4).

1. Cicero'nun Kilikya Yolculuğu ve Parthlar

Asia yolculuğunu yazın en sıcak günlerinde gerçekleştiren Cicero, 21 Temmuzda geldiği Ephesos'tan (=Efes) sonra, bir gündüz yolculuk yaparak Tralles'e (=Aydın) ulaştı. Cicero, M.Ö. 51 yılı 31 Temmuzunda Kilikya Eyaleti'nin ilk şehri Laodikeia'ya (=Goncalı) ayak basmıştır⁵. Kilikya

² Siyasal rakipleri Caesar ve Pompeius'un başarılarını kıskanan Crassus'un kişisel hırsların bir sonucu olan bu ilk Roma-Parth savaşı için bkz. Piganiol, 1930: 358; Stark, 1966: 114 vd.; Kaya, 1999: 420 vd.

³ Roma müttefikleri olan başlıca bağımlı krallar, Kommagene (=Adıyaman) kralı Antiokhos, Kastabalid kralı Tarkondimotos, Arap prensi Iampikos ve Galatia kralı Deiotaros idiler (Mutafian, 1988: 198).

⁴ Cicero'nun Kilikya Eyaleti valiliğine atanması, yolculuğunun hızı, şartları ve seyri konusunda bkz. Kirbihler, 2008: 349 vd.

⁵ Roma'nın Güney Anadolu sahillerinde yer alan bu eyaleti, her ne kadar Provincia Cilicia (=Kilikya Eyaleti) adıyla anılsa da başlangıçta muhtemelen Milyas, Lykia, Phrygia, Pisidia ve Pamphylia'dan oluşuyordu. Anlaşıldığı üzere kurulduğu yılda (M.Ö. 92) Kilikya Bölgesi'nde hiçbir toprak parçasına sahip değildi. Pompeius tarafından yapılan düzenlemeler çerçevesinde Kilikya Eyaleti son fetihlerle genişletilmiş ve daha önemli hale getirilmiştir. Böylece Pompeius, kendisine Roma senatosu tarafından verilmiş olan "Imperium consularia maius" yetkisine dayanarak, başkent Tarsus olmak üzere Pamphylia bölgesi de dahil, Khelidonia Burnu'ndan (=Kırlangıç Burnu) Issos'a (=Yumurtalık) kadar tüm kıyı bölgesiyle iç kesimde Isauria'yı kapsayan bir Provincia Cilicia oluşturmuştur. Bu şekilde Pompeius, Kilikya Eyaleti'ni adını aldığı bölgeyle ilişkilendirmiş ve ismen Seleukoslar Krallığı hakimiyetinde gözüken Kilikia Pedias'ı (=Ovalık Kilikya) da eyalet topraklarına eklemiş oldu. Onun yapmış olduğu bu düzenlemelerle tarihinin en geniş sınırlarına ulaşan eyalet, artık her iki Kilikya'yı da kapsıyordu (Ünal, 2006: 82; Ünal-

Eyaleti'nin yeni proconsülü Cicero, Asia'ya ümitle gelmiş ve çok isteksiz başladığı yolculuğun sonunda ilgilendiği ilk şey, burada bir yıldan fazla kalmamak için çare aramak olmuştur (Kirbihler, 2008: 351). Eyalete ulaştığı zaman yapılan törenler ve gösterilen saygıya rağmen, ne kadar isteksiz olduğu ona ait şu ifadelerden açıkça anlaşılmaktadır:

"Yaptığım mesleğimden şu anda ne kadar bezgin olduğumu tam olarak bilemezsiniz; benim için Laodikeia'nın işleri hakkında hüküm vermek ve bu gurbette iki lejyonluk⁶ bir orduya komuta etmek de güzel bir şereftir. Ben burada hiç rahat değilim; bir yıla kadar buradan çıkmama bir yol bulunuz" (Cicero, *ad. Att.*, V 15, 1; Texier, 2002: 439).

Kilikya Eyaleti'ne ayak basar basmaz onu en çok etkileyen şey, hiç şüphesiz şehirlerin acınacak durumu olmuştur⁷. Öyle ki Cicero, karşısında şehirlerin yıkılmış ve yoksul olduğu, insanların ise yaşama zevklerini tamamen yitirdikleri bir eyalet bulmuştur. Atticus'a mektubunda yer alan ona ait aşağıdaki satırlar, durumu bütün çıplaklığıyla gözler önüne sermektedir:

"O zaman 31 Temmuzda bu terk edilmiş ve abartısız şekilde, sürekli harap eyalete merakla beklenen girişimi yaptığımı ve üç gün Laodikeia'da (=Goncalı), üç gün Apameia'da (=Dinar) ve üç gün de Synnada'da (=Şuhut) kaldığımı sana söylemem gerekir. Konulan vergilerin ödenemediği, vergilerin genel satışı, toplulukların öfke dolu olduğu ve bir insandan ziyade bazı vahşi hayvanlar gibi aşırılıklardan başka bir şey duymadım. Kısacası bu insanlar, kesinlikle hayatlarından bıkmışlar" (Cicero, *ad. Att.*, V 16, 2).

Girginer, 2007: 232). M.Ö. 53 yılına kadar bu eyalette etkin olan P. Cornelius Lentulus Spinther, görevi sırasında Apameia (=Dinar), Synnada (=Şuhut) ve Cibyra (=Göhlhisar) conventuslarını da eyalete kattı. Yine L. Spinther'in proconsüllüğü sırasında M.Ö. 56 yılında Kıbrıs adası da eyalete katıldı (Cassius Dio, XXXIX 12-16). Öyle anlaşılıyor ki son ilavelerle Kilikya'nın Roma için stratejik önemi daha da artmıştı. Zira bu eyalet, Asia'nın diğer eyaletlerinden daha fakir olmasına rağmen –ki Romalılar, Anadolu'daki eyaletlere sürekli olarak bir gelir kaynağı olarak bakmışlardır– her zaman konsüller tarafından yönetilmiştir. Pompeius Kilikyası da denilen ve sahip olduğu sınırlarla birinci derecede askeri öneme sahip bir bölge olan M.Ö. 56 Kilikyası, özellikle M.Ö. 50 yılına kadar Batı Anadolu'dan Suriye'ye ana yol olmuştur. Cicero zamanında da durum böyle olup, Romalı proconsül Ephesos'ta karaya çıkıp oradan Denizli, Afyon, Akşehir, Konya ve Karaman üzerinden Kilikya'ya gitmek zorunda kalmıştır. Ayrıca yolu Phrygia içinden geçtiği için buradaki büyük kentlerin yönetimini de elinde tutması gerekmiştir (Syme, 1948: 570-571; Ramsay, 2000: 108). Roma Cumhuriyet döneminin o zamana kadar kurulmuş diğer iki eyaleti olan Asia ve Bithynia'dan hem kuruluş süreci, hem sınırları, hem de adıyla kastedilen saha bakımından çok farklı olan bu eyalet için bkz. Syme, 1939: 299-332; Magie, 1950: 375; Kaya, 2005a: 17.

⁶ Eski Romalılarda on bin kişilik askeri birliğe lejyon denilir.

⁷ Cicero'nun selefleri ve özellikle de onların sonuncusu olan Appius Claudius Pulcher'in kötü yönetimi eyaleti bu duruma getirmişti. Pulcher'in iki yıllık valiliği boyunca eyaletin ekonomik durumu konusunda bkz. Ünal-Girginer, 2007: 233. Nitekim ekonomik açıdan çok kötü bir miras devralan Cicero'nun Kilikya'nın ekonomik yönetimine büyük önem verdiği dikkatlerden kaçmamaktadır. Bu konuda bkz. Erdemir, 2009: 141-156.

Cicero; Laodikeia, Apameia, Synnada ve Philomelion (=Akşehir) conventuslarından sonra M.Ö. 51 Ağustos ayı içinde birliklerinin yığınak yaptığı Ikonium'a (=Konya)'a ulaşmıştır (Cicero, *ad. Att.*, V 20, 1). Burada kendisine Kommagene kralı Antiokhos tarafından Parth tehlikesi haber verilmiştir. Antiokhos'un bildirdiğine göre, Armenia kralının kız kardeşiyle evlenen Parth kralı Pakoros, değişik halklardan oluşturduğu kalabalık birlikler tarafından takviye edilmiş çok önemli güçlerle Fırat'ı aşmış ve Kappadokia'ya saldırmaya hazırlanmaktadır (Hunter, 1913: 80; Magie, 1950: 396; Larouge, 2007: 84). Nitekim onun M. Porcius Cato'ya mektubunda Parthlar konusunda aşağıdaki korku ve telaş içeren ifadeler yer almaktadır:

“Kommagene’li Antiokhos tarafından bana gönderilerek 28 Ağustos tarihinde Ikonium karargahına ulaşan elçiler ve karısı Armenia kralının kız kardeşi olan Parth kralının oğlunun çok büyük bir kuvvetle Fırat’a ulaştıklarını ve diğer ülkelerin büyük desteğini alarak Fırat’tan geçmeye başladıklarını haber vererek, Armenia kralının Kappadokia üzerine bir baskın yapmak üzere olduklarını bildirdiklerinden, yakın dostluğumuzu da düşünerek size yazmak ve bu haberi vermek zorunda olduğumu düşündüm” (Cicero, *ad. Fam.*, XV 3, 1).

Gerçekten de Roma generali Crassus'un ölümüyle sonuçlanan Karrhai felaketi, doğuda sürekli bir tehdit unsuru olarak duran Parth tehlikesine bir çözüm getirebilmiş değildi. General Gaius Cassius Longinus'un Antiokheia'da (=Antakya) Crassus'un yenik askerlerinden topladığı düzensiz Roma birlikleri, Parthları geri püskürtmek için yeterli değildi. Aslında Parth saldırısı, Roma'daki siyasi duruma etkileri bakımından büyük önem taşımaktaydı (Magie, 1950: 401). Öyle ki Roma'da Pompeius ve Caesar taraftarları, Parthlara karşı savaşmak üzere atanacak Romalı komutanı tartışıyorlardı. Genel eğilim Asia'da Pompeius'un görev alması yolundaydı ve kendisinin beklentisi de bu yöneydi. En sonunda senato, Pompeius ve Caesar'ın askerlerinden birer birliği Parthlara karşı savaşmak için ayırmalarına karar verdi. Bu emir, Pompeius tarafından iki yıl önce ödünç verilmiş bir lejyonun iadesini talep etmek için kullanıldı. Böylece iki lejyon da Caesar'dan alındığı için, Pompeius herhangi bir birlik kaybetmemiş oldu (Magie, 1950: 401; Ünal-Girginer, 2007: 236).

Romalıların Kilikya'da kadrosu eksik iki lejyonuyla 2600 kişilik süvari birliği vardı. Ancak söz konusu kuvvetler, Parthları durdurmak için yeterli değildi. Galat kralı Deiotaros, tüm birliklerini Roma emrine vermeyi teklif etti⁸. Böylece ordudaki sayı ikiye katlanacaktı, ama bu sayı da karşıdaki

⁸ Deiotaros, M.Ö. 51 yılı Şubat ayında Cicero'ya bir mektup yazarak, Parthların saldırılarına karşı emrindeki Roma lejyonları biçiminde eğitilmiş 12.000 piyade ve 2.000 atlıdan oluşan bütün ordusunu Cicero'nun emrine vermek suretiyle, onun hem güvenini hem de dostluğunu kazanmış ve böylece Roma'nın Anadolu politikası için ne kadar gerekli bir

korkusuz düşmanla baş edebilecek yeterliliğe sahip değildi. Dağınık olmasına rağmen Kilikya'ya en yakın ve en büyük Roma birliği Ikonium civarında bulunuyordu. Buraya Parth işgalini duyduktan sonra eyaletin etrafından dolaşarak gelmişlerdi. Cicero, bizzat seyahate çıkarak Ikonium'a varmıştı ki Parthların işgali haberi ulaştı⁹. Asker olmaması bir yana hiçbir askeri deneyiminin bulunmaması, onu çok zor durumda bırakmıştı. Ancak Quintus Cicero, Anneius ve Pomptinus daha önce bazı birliklere komuta etmişlerdi. Cicero, legatlerinin tavsiyeleri doğrultusunda dağınık askerleri topladı. Ayrıca birliklerini Roma vatandaşları ve yerlilerden aldığı yeni askerlerle takviye etti (Magie, 1950: 396). Cicero'nun zayıf düşmüş iki lejyondan ve birkaç destek kuvvetinden oluşan tamamıyla yetersiz bir orduyla¹⁰, kara yolu üzerinde ve Adana Ovası'nda güvenliği sağlaması beklenmekteydi. İnsan gücü eksikliği de dikkate alındığında o bunun çok zor olduğunu düşünüyordu (Shaw, 1990: 52).

Öte yandan Karrhai yenilgisiyle başlayan süreç, Roma'nın Parth tehdidi konusunda kesin bir stratejisinin ve politikasının olmadığını da ortaya koymuştur. Öyle ki bir yandan Parthlara karşı Suriye'yi savunmak için çağın en büyük iki generalinden birisi olan Pompeius'un yollanmasının düşünülmesi, Roma'da Parthların Roma Cumhuriyeti'nin doğu sınırları için oluşturdukları tehdidin büyüklüğünün belli ölçüde de olsa farkına varıldığını düşündürmektedir. Ama diğer taraftan Cicero'nun mektupları, Romalıların birçok kez Parth tehdidinden yeterince kaygı duymadıkları izlenimini de vermektedir. Zira söz konusu mektuplarda Cicero, eyalette beklenenden daha fazla kalmak ve çok zayıf askeri birliklerle eyalete yollanmaktan dolayı sitem etmektedir (Lerouge, 2007: 85)¹¹.

Gerçekten de Roma senatosu, ancak M.Ö. 50 yılı ilkbaharında Suriye'ye takviye asker yollamaya karar veriyor. O zaman Caesar ve Pompeius'un ordularından alınmış iki lejyon, Parthlar Bibilus tarafından geri püskürtüldükten sonra Eylülde İtalya'ya ulaşıyorlar. Anlaşılan o ki Roma'da Karrhai felaketinden dersler çıkarma ve kalıcı tedbirler almak yerine, daha ziyade iç sorunlarla¹² meşgul olunmaktaydı. Roma Cumhuriyeti yöneticileri,

müttefiki olduğunu göstermiştir (Arslan, 2000: 153). Deiotaros'un ordusu, Roma'nın Syria ve Kilikya eyaletleri valileri olan M. Cornelius Bibilus ve M. Tullius Cicero için çok değerliydi. Deiotaros'un Roma müttefiki olarak Parthlara karşı oynadığı roller konusunda bkz. Cicero, *ad. Att.*, VI 1, 14; Magie, 1950: 396; Kaya, 2005b: 137-138.

⁹ Cicero'nun yolculuğu sırasındaki Parth saldırıları için bkz. Cicero, *ad. Att.*, V 6, 4; Cicero, *ad. Fam.*, XV 3, 1; Cassius Dio, XL 28.

¹⁰ Kilikya'ya vali olarak atanan Cicero'nun emrine 12.000 yaya ve 1.000 atlıdan oluşan bir kuvvet verildiği konusunda bkz. Plutarkhos, *Cicero*, 36.

¹¹ M.Ö. 52-50 yılları arasında Roma Cumhuriyeti'nin Parthlara karşı tutumu konusunda geniş bir değerlendirme için bkz. Sherwin-White, 1984: 290 vd.

¹² M.Ö. 52 yılı Ocak ayında Clodius katledilmiş, Pompeius ve Caesar arasındaki rekabet, M.Ö. 51-50 yılları boyunca artmış ve M.Ö. 49 yılında iç savaşı başlatacak olan süreç bütün

iç sorunlarını doğu eyaletlerinden daha önemli gördüklerinden bütün dikkatlerini buna veriyorlardı. Bu süreçte Roma'da genel kanaat, Cicero'nun proconsulluğuna önem kazandırmak için Parth tehlikesini abarttığı yönündeydi. Ancak Parthları Antiokheia'ya kadar getiren M.Ö. 51-50 istilalarını hafife almak imkansızdı. Bu durum, Roma'da kalmış yöneticiler ve doğrudan komşuları tarafından tehdit edilen eyalet halkları arasındaki Parth tehdidi algılamasında büyük farklılıkların olduğunu göstermekteydi. Roma'daki yöneticiler açısından tehlikenin boyutu sadece ekonomik olup, onlar Roma'nın gelir kaynağı olan eyaletlerin kaybedileceği endişesi taşıyorlardı. Yine sözü edilen yöneticiler, Parth yenilgisini sadece Crassus'un uyguladığı kötü taktiğe bağlama kolaylığına kaçmaktaydılar. Bütün bu sebeplerle Parthlar, Karrhai Savaşı'nı izleyen on yıl boyunca Roma'ya karşı güçlerini kanıtlamaya devam etmişlerdir (Lerouge, 2007: 85).

Aslında Cicero'nun Tarsus'a ulaşmak için izleyeceği en kısa rota, Laranda (=Karaman) üzerinden Seleukeia'ya (=Silifke) oradan da sahili izleyerek Tarsus'a ulaşan Dağlık Kilikya yoludur. Romalı proconsül de başlangıçta muhtemelen böyle bir yola koyulmuştu (Mutafian, 1988: 198). Fakat M. Porcius Cato'ya yazdığı mektubun aşağıdaki satırlarından anlaşıldığına göre yolunu değiştiriyor ve gerekçe olarak da şunları kaydediyor:

"Bu sıralarda orduyu teftiş ettikten sonra, 28 Ağustos tarihinde Kilikya için yola koyulduğum zaman, 1 Eylülde Kommagene kralı tarafından bana gönderilen bazı elçiler, henüz doğrulanmadığı halde, büyük bir panik içinde Parthların Suriye'ye girdiğini bildirdiler. Bunu işitince hem Suriye hem de kendi eyaletim Asia'nın tamamı için çok endişelendim. Bunun üzerine ben de ordumu Kilikya'ya bağlanan Kappadokia bölgesine götürmeye karar verdim. Çünkü doğrudan Kilikya'ya gitmiş olsaydım, aslında Amanos dağlarının doğal güçleri sayesinde Kilikya'yı kolayca alabilecektim. Ama Suriye tarafında oldukça açık ve her ne kadar bizim gizli dostlarımız olsalar da Parthlara karşı açıkça düşmanlık etmeye cesaret edemeyecek krallarla çevrili olduğundan, Kappadokia için rahatsız oldum. Bu yüzden Kilikya'yı hemen ele geçirmek ve Kappadokia'yı tutarak komşu kabilelerin komplolarını engellemek amacıyla karargahımı Kappadokia'nın en güneyinde, Toroslardan çok uzak olmayan Kybistra (=Ereğli) kentinde kurdum" (Cicero, ad. Fam., XV 4, 4).

Öyle anlaşılıyor ki Cicero, Parthlar konusunda ciddi raporlar geldiğinden Ikonium yakınındaki orduyu teftiş ettikten sonra karargahtan ayrılarak Armenia kralı Astavasdes ve Parthların Kappadokia'ya giden yolların kapandığını hissetmeleri için, Kilikya'ya sınır olan kısmından ilerlemiştir. Diğer bir ifadeyle amacı Suriye'de kamp kurmuş olan düşmanı

hızıyla işlemektedir. Karrhai Savaşı sonrası Roma'da yaşanan iç sorunlar konusunda detaylı bilgi için bkz. Lerouge, 2007: 85 vd.

bir Roma ordusunun yaklaştığı bilgisinden mahrum bırakmaktır. Bu arada Cicero, M.Ö. 51 yılı 18 Eylülünde Lykaonia ve Kappadokia sınırındayken, kendisine Torosların ötesinde “Roma halkının en iyi dostu ve en sadık müttefiki” olarak düşünülen Amanos dağları kralı Tarkondimotos’un bir mektubu ulaştırılmıştır¹³. Söz konusu mektupta Parth kralı Orodes’in oğlu Pakoros’un kalabalık bir süvari birliğiyle Fırat’ı aştığı bildirilmektedir (Cicero, *ad. Fam.*, XV 1, 2; Hunter, 1913: 90; Syme, 1995: 161)¹⁴.

Bu şekilde Roma tarafından oluşturulmuş olan tüm tampon devletler sistemi, muhtemel bir Parth saldırısı yoluyla tehdit edilmiş görünmektedir (Mutafian, 1988: 198). Nitekim Cicero, Kybistra’da iç komploya karşı hamisinin himayesini isteyen Kappadokia kralından, Parthların Kappadokia’yı değil, ama Suriye ve Kilikya’yı tehdit eden daha güneyde bir rota izlediklerini öğrenmiştir (Cicero, *ad. Fam.*, XV 4, 7; Mutafian, 1988: 199). Pakoros liderliğindeki kalabalık Parth ordusu, Suriye’nin kuzeydoğusundan Fırat’ı geçerek, doğudan Ovalık Kilikya’ya girmişti. Bir başka ifadeyle Parthlar, Cicero’nun eyalet sınırlarına dayanmışlardı. Kappadokia’daki Kybistra’da beş gün konaklayan Cicero, Parthların Kappadokia’nın bu tarafına oldukça uzak bir mesafede olduklarını anlamıştır. Bunun üzerine artık Kappadokia tehdit altında olmadığından Cicero ve birlikleri, Toroslardan geçerek Parthları Ovalık Kilikya’da karşılamak üzere harekete geçti (Cicero, *ad. Att.*, V 20, 2; *ad. Fam.*, XV 1, 3). Cicero ve ordusu on beş gün içerisinde Kilikya kapıları üzerinden klasik yolu izleyerek eyaletini Suriye’den ayıran Amanoslara ve 5 Ekimde de Tarsus’a ulaştı (Cicero, *ad. Att.*, V 20, 2-3; Mutafian, 1988: 199). Yollardan geçerken Kilikya içlerine kadar sızmış olan Parth süvarileri, Epiphaneia’daki

¹³ Cicero’nun Ikonium-Kybistra etabında izlediği yol konusunda 18 Eylülde yazdığı mektubu herhangi bir bilgi vermemektedir. Ancak onun Derbe’li (=Kerti Höyük) Antipater’in misafiri ve dostu olduğu bilgisinden hareketle iki alternatif üzerinde durulmaktadır. Birincisi, Lystra (=Hatunsaray)-Laranda-Derbe güzergahını izleyen güney rotası, diğeryse Karadağ’ın kuzeyindeki Barata’dan (=Madenşehir) geçen kuzey rotasıdır. Daha kısa olması, su sıkıntısının yaşanmaması ve daha sonraki dönemlerde de sıkça kullanılmış olması gibi nedenlerle daha çok kuzey rotasını izlemiş olabileceği üzerinde durulmaktadır. Bu konudaki tartışma, görüş ve yorumlar için bkz. Hunter, 1913: 87; Syme, 1939: 309; Belke-Restle, 1978-1980: 7 dn. 15; French, 1996: 103 vd.

¹⁴ Öyle anlaşılıyor ki Roma-Parth ilişkileri, M.Ö. 50’li yılların başlarında Parthların ilk defa batılı komşuları Romalılara karşı, saldırgan bir politika izlemeye başlamalarıyla yeni bir boyut kazanmıştır. Gerçekten de onlar, M.Ö. 52, 51 Eylülü ve 50 Haziranında olmak üzere üç defa, geleneksel Roma-Parth sınırını oluşturan Fırat’ı aşip Suriye’ye geçmişlerdir. İlk sefer, Suriye’nin yeni yöneticisi Cassius tarafından hızla püskürtülmüş, ama çok daha önemli olan ikincisi sırasında Parthlar, Antiokheia (=Antakya) yakınlarına kadar ulaşmışlardır. Ancak Cassius onları yenmeyi ve Roma topraklarından çıkarmayı başarmıştır. Bununla birlikte gerçek Parth tehdidiyse, ertesi yıl Cassius’un halefi Bibilus sayesinde atlatılmıştır. M.Ö. 50 Haziranında onlar üçüncü defa Suriye’ye sızınca Bibilus, Arsaklar hanedanlığındaki taht mücadelesinden kaynaklanan rekabetten ustalıkla yararlanmış ve Parth tehdidini ortadan kaldırmıştır. Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Lerouge, 2007: 83.

Roma birliği ve diğer Roma süvarileri tarafından öldürüldüler. Antiokheia'ya kadar gelen Parthlar geri çekilince Cassius'un pususuna düşürüldüler, Pakoros'un yerine komutayı üstlenmiş olan Asaces ağır şekilde yaralandı, birkaç gün sonra da öldü. Ama Parth askerleri, Fırat'ın batısındaki Roma topraklarından çekilmediler ve dolayısıyla sonraki ilkbaharda savaş kaçınılmaz görünüyordu (Cicero, *ad. Att.*, V 21, 2; Magie, 1950: 397).

2. Cicero'nun Kilikya Eyaleti'ndeki Faaliyetleri ve Parth Tehdidi

Parthların geri çekilmesi üzerine Roma senatosu, doğuya asker gönderme tavsiyesini de askıya almış oluyordu¹⁵. Bu arada Ovalık Kilikya'yı çevreleyen dağlar üzerinde egemenlik kurmak söz konusu olmadığından, bu dağlar ova için sürekli bir tehdit oluşturmaktaydı. Parthların doğudaki öncü kuvvetleri nedeniyle, Adana Ovası'nın batısı Roma'nın uzak doğu sınırındaki en hassas noktasını oluşturmaktaydı (Shaw, 1990: 223). Her ne kadar Parth tehdidinin Ovalık Kilikya için önemsiz olduğu anlaşılırsa da son gelişmeler, çevre sakinlerini kışkırtmaya yetmişti. Bu arada Cicero, değişik yerlerden aldığı istihbaratlar ve bizzat kendisine gelen haberciler tarafından Parthların ve Arapların büyük bir kuvvetle Antiokheia'ya yaklaştıklarını ve Kilikya'ya giren büyük bir atlı birliğin Cicero'nun birkaç süvari bölüğüyle o sıralarda Epiphaneia'da garnizon görevinde olan bir cohors (=tabur) tarafından parçalandığına dair bilgiler almıştır. İşte bu şekilde Parth kuvvetlerinin Kappadokia'ya sırtlarını döndüklerini ve Kilikya sınırlarına uzak olmadıklarını görünce, ordusunu Amanoslara doğru yapabileceği en uzun sefere çıkarmıştır. Oraya ulaştığı zaman düşmanın Antiokheia'dan geri çekilmiş olduğunu ve Bibilus'un burada bulunduğunu öğrenmiştir (Cicero, *ad. Fam.*, II 10, 2; Mutaftian, 1988: 200). Cicero'nun buraya gelmekteki amacı, fırsat bulduğunda her iki eyaleti de rahatlatmaktır. O halde şimdi baştan beridir aklında olan şeyi, yani her iki eyalet için de önem arz eden Amanosları zayıflatmak ve bu dağdan ezeli bir düşmanı uzaklaştırmak için ilerlemeye devam edebilirdi (Cicero, *ad. Fam.*, XV 4, 9).

Bu amaçla M.Ö. 51 yılının sonbahar başlarında Cicero, Amanos dağlarında Roma'nın ezeli düşmanı isyancı dağlı kabileler üzerine yürümüştür. Tarsus'ta sadece iki gün kalan Cicero, 7 Ekimde Mopsouhestia'ya (=Misis/Yakapınar) ulaşmıştır (Cicero, *ad. Fam.*, III 8, 10; Mutaftian, 1988: 199). Epiphaneia'dan başlayarak dağlık bölgede aralarında Erana, Spyra ve Commoris gibi merkezlerin de bulunduğu çok sayıda

¹⁵ Parthların geri çekilmesi, o an için doğuya bir ordu gönderme konusundaki bütün plan ve tartışmaları sona erdirmişti. Ancak iki lejyonun Caesar'dan geri alınmasının doğurduğu hoşnutsuzluk iki lider arasında zaten zayıf olan bağların kopmasına sebep olmuştur. Zamanla Pompeius, eski dostunun artan prestijini daha da kıskanmaya ve Caesar'ın konumunu alçaltmak için yol aramaya başladı. Caesar-Pompeius mücadelesi ve Parth sorununa etkisi için bkz. Magie, 1950: 401-402.

identifiye edilememiş kaleye saldırılar düzenlemiştir (Cicero, *ad. Fam.*, XV 4, 8). Kabile mensuplarının bir kısmı öldürülmüş, kimisi de esir edilmiştir. Çoğu köy yerleşmeleri yerle bir edildikten sonra, askerler Issos'a çekilmiş ve Romalı galip komutan burada imparator ilan edilmiştir (Cicero, *ad. Att.*, V 20, 3; Tobin, 2004: 6).

Cicero, bir hafta sonra kendilerine Eleutherokilik (=Özgür Kilikyalılar) adını veren ve Cicero tarafından medeniyetten mahrum kalmış yabancı vahşiler olarak tanımlanan (Cicero, *ad. Att.*, V 20, 5) dağlı kabileler üzerine yürümüştür. Ne Seleukoslar ne de Pompeius zamanında hakimiyet altına alınamamış ve asla bir krala bağlı olmamış olan bu kavmin toprakları ovoidan kaçanlar için iyi bir sığınak oluşturmaktaydı. Ayrıca söz konusu yabancıların Parthlara sempati besledikleri haberleri de geliyordu. Cicero, bu yerel halkın direncini kırmak ve Roma yönetiminin bölgedeki itibarının iadesini sağlamak için onların mutlaka ezilmesi gerektiğini düşünüyordu (Cicero, *ad. Fam.*, XV 4, 10; Shaw, 1990: 225). Bu amaçla iki aya yakın bir kuşatmadan sonra Pindenissus¹⁶'u ele geçirdi. Kentin alınmasından sonra Eleutherokiliklerin Tebarans¹⁷ isimli gözü pek ve oldukça tehlikeli komşuları, Cicero'ya rehinelere yollamışlardır (Cicero, *ad. Fam.*, XV 4, 10; Tobin, 2004: 6). Cicero, kuşatma mevsimi sona erdiğinde orduyu kışlık karargahına göndermiş, esir edilmiş ya da muhalif olan insanları köylerde tutmasını emrederek, komutayı kardeşi Quintus Cicero'ya bırakmıştır (Cicero, *ad. Fam.*, XV 4, 10; Magie, 1950: 398).

Amanoslardaki bu güz seferinden sonra Parth istilasının atlatıldığını düşünen Cicero, M.Ö. 50 yılının başında Torosların kuzeyine gitmek üzere Tarsus'u terk etmiştir. Muhtemelen Kilikya'ya gelirken izlediği yoldan geçerek 11 Şubat'ta Phrygia'nın doğu sınırında ve Kilikya Eyaleti'nin batı girişinde yer alan Laodikeia'ya ulaşmıştır (Cicero, *ad. Att.*, V 21, 2; *ad. Fam.*, XV 4, 7; Cassius Dio, XL 30). Laodikeia'da iki buçuk ay kalmış ve hem bu kentin hem de Pamphylia ve Isauria kentlerinin sorunlarını çözmeye uğraşmıştır. Burada mahkemeler kurarak sivil yönetici rolü oynayan (Magie, 1950: 398; Mutafian, 1988: 201) Cicero'nun aklının hala Parthlarda olduğu ona ait aşağıdaki ifadelerden açıkça anlaşılmaktadır:

"...Mayıstan sonra Haziranı orada geçirmek üzere Kilikya'ya gideceğim ve umut ediyorum ki Parthlar beni rahat bırakacaklar. Temmuzda her şey yolunda giderse eyaletin içinde dönüş yolculuğuyla meşgul olacağım..." (Cicero, *ad. Att.*, V 21, 9).

Fakat Cicero'nun umutları boşa çıkacak ve Parthlarla ilgili endişeleri gerçeğe dönüşecektir. Zira Parthlar, bir Roma eyaletinde kışlamaktadırlar ve

¹⁶ Genellikle Sis (=Kozan)'e lokalize edilen kentin yeri konusundaki tartışma ve öneriler için bkz. Alishan, 1899: 34; Mutafian 1988: 200; Texier, 2002: 440.

¹⁷ M.Ö. I. Bin yıl Asur kaynaklarında geçen Tabal halkıyla ilişkilendirilmesi konusunda bkz. Alkim, 1959: 69.

onlarla bir savaşın çıkması an meselesidir (Cicero, *ad. Att.*, VI 1, 14). Bu gelişmeler üzerine 15 Mayıs'ta yola çıkarak Haziran'da Kilikya'da olmayı planlamasına rağmen, Parth tehlikesi nedeniyle 7 Mayıs'ta hareket etmek zorunda kalmıştır. Cicero'nun en büyük korkusuysa bir an önce Roma'ya dönmek istediği halde, olası bir Parth savaşının senatoyu onun proconsüllüğünü uzatmaya teşvik etmesidir (Mutafian, 1988: 201).

Sonuçta Parth ilişkileri açısından bir önceki yılın senaryosunun aynen tekrarlandığı görülmektedir. Cicero, meslektaşı Suriye valisi Bibilus'un yardım isteme ihtimaline karşı Amanosları aşmaya hazır olmak için ordusuyla Pyramos (=Ceyhan Nehri) yakınında kamp kurmuştu (Cicero, *ad. Att.*, VI 5, 3). Antiokheia'da bulunan vali Bibilus ise hiçbir önlem almıyordu. Ancak bu kez yardıma ihtiyaç kalmamıştır. Çünkü herhalde oğlunun da içerisinde yer aldığı bir komplodan şüphelenen Parth kralı, askerlerini Suriye'den geri çağırmıştır. Bu durum, bizzat Cicero'nun ifadesiyle "inanılması güç bir şans" olmuştur (Cicero, *ad. Fam.*, II 7, 1; Magie, 1950: 401; Ünal-Girginer, 2007: 237).

Parth tehdidinin bu şekilde ortadan kalkmasından sonra Cicero, dönüş yolculuğu hazırlıklarına koyulmuştur. Bu bağlamda M.Ö. 50 yılının 30 Temmuzunda hakimiyeti altındaki eyaletleri questor Coelius Calvus'a bırakarak Kilikya'dan ayrılmıştır (Sayar, 2004: 26). Issos üzerinden Tarsus'a ulaşmış, ancak gidiş güzergahında olduğu gibi Torosları yeniden geçmemiştir. Tarsus'tan Pamphylia'daki Side'ye varmış, gemiyle Rodos, Efes, Atina üzerinden Roma'ya ulaşmıştır. Ancak Roma'ya döndüğünde kendisini Caesar ve Pompeius arasında patlak veren iç savaşların içerisinde bulmuştur¹⁸. Söz konusu savaşlarda Pompeius tarafını tutmuş olan ünlü hatip, Octavianus, Antonius ve Lepidus'tan oluşmuş olan II. Triumvirliğin sürgün listesinde yer almış ve nihayet Antonius'un kiralık katilleri tarafından öldürülmüştür (Plutarkhos, *Cicero*, 64; Mutafian, 1988: 202).

SONUÇ

Cicero'nun mektuplarından onun Kilikya Eyaleti valiliği sırasındaki icraatları ve Parthların rolü konusunda son derece önemli bilgiler ediniyoruz. Her şeyden önce onun M.Ö. 51-50 yılları arasında yaklaşık bir yıllık Kilikya Eyaleti valiliği seleflerinden oldukça farklı olup, Roma Cumhuriyeti'nin bölge hakları nazarındaki kötü yönetim imajının ortadan kaldırılması ve prestijinin iadesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu yönüyle Cicero, Roma'nın Kilikya eyaletini sadece bir gelir kaynağı olarak gören ve büyük yıkımlar yapan klasik vali portresinden tamamen uzaktır. Öncekilerin aksine

¹⁸ Cicero'nun Roma iç savaşlarında oynadığı rol konusunda detaylı bilgi için bkz. Özaktürk, 2009: 128 vd.

Cicero, eyalet yönetiminde hem askeri hem de sivil olmak üzere çift yönlü bir rol üstlenmiştir.

Cicero'nun Kilikya Eyaleti valiliğini şekillendiren temel unsurlardan birisinin de Parth sorunu olduğu anlaşılmaktadır. Roma'nın M.Ö. I. Yüzyılda iç savaşlar yüzünden doğu sorunuyla yeterince ilgilenememesi sonucu Parthlar, Roma için potansiyel bir tehdit unsuru oluşturmaya başlamışlardır. Cicero'nun yaklaşık bir yıllık eyalet valiliği sırasındaki faaliyetlerinin arka planında olası bir Parth tehdidinin yattığı anlaşılmaktadır. Şöyle ki eyalette yaptığı askeri, idari ve sosyo-ekonomik düzenlemelerin çoğu muhtemel bir Parth istilasına karşı önlem niteliği taşımaktadır.

Öte yandan Roma'daki yöneticilerle Cicero'nun Parth sorunu algılamalarının büyük farklılıklar taşıdığı da dikkatlerden kaçmamaktadır. M.Ö. I. Yüzyılda belli bir Parth politikası ve stratejisi olmadığı anlaşılan Roma'nın yöneticileri, Parth sorununun sadece ekonomik boyutuyla ilgilenmişler, gelir kaynağı olan eyaletleri Parthlara kaptırma endişesi taşımışlardır. Cicero ise sorunu ekonomik, sosyal, askeri ve hukuki boyutlarıyla bir bütün olarak görebilmiştir.

Cicero'nun Parth tehdidinin büyüklüğünü iyi özümlediğinin en büyük göstergelerinden birisi de hiç şüphesiz bağımlı krallıklarla olan ilişkilerdir. Kilikya geçitlerini koruma görevi üstlenmiş Derbe'li Antipater ve Amanoslar bölgesi kralı Tarkondimotos ile kurulan kişisel dostluk ilişkilerini yine Parth tehdidine karşı sadık müttefik arayışıyla açıklamak mümkündür.

KAYNAKÇA

- ALISHAN, Louis. (1899), *Sisouan ou Armeno-Cilicie, Description Géographique et Historique*, Venise: S. Lazare.
- ALKIM, U. Bahadır. (1959), "Güneybatı-Antitoros Bölgesi'nde Eski Bir Yol Şebekesi", *Belleten*, Cilt XXIII, Sayı 89-92, s. 59-77.
- ARSLAN, Murat (2000), *Antikçağ Anadolu'sunun Savaşçı Kavmi Galatlar*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- BELKE, Klause-RESTLE, Marcell .(1978-1980), "Die Festungsanlage auf dem Baş Dağ (Kara Dağ): Eine Hellenistische Burg im zentralen Kleinasien", *Öjh*, LII, pp. 1-30.
- CASSIUS, DIO. (1961), *Historia Romana (Dio's Roman History)*, With an English Translation by E. Car (The Loeb Classical Library), London.
- CICERO, Marcus Tullius, *ad. Fam.*, (1927), *Epistulae ad Familiares, Letters to his friends*. With an English Translation by W. G. Williams (The Loeb Classical Library), London-New York.
- CICERO, Marcus Tullius, *ad. Att.* (1968), *Cicero's Letters to Atticus*, edited D. R. Stackleton Bailey, Volume III, Cambridge: At The University Press.

- ERDEMİR, Hatice (2009), "Economic Management of Cilicia In The Time of Cicero", *Olba*, Sayı XVII, s. 141-156.
- FRENCH, David H. (1996), "The Site of Barata and Routes in the Konya Plain", *Epigrafica Anatolica*, XXVII, p. 93-110 (Tafel I-VIII).
- HUNTER, L. W. (1913), "Cicero's Journey to his Province of Cilicia in 51 B.C.", *The Journal of Roman Studies*, III, pp. 73-97.
- KAYA, Mehmet Ali (1999), "Parthlar (=Arsaklar) Ve İ. Ö. I. Yüzyılın İlk Yarısında Parth-Roma İlişkileri", *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, İzmir: BETA Basım Yayın, İstanbul, s. 407-425.
- KAYA, Mehmet Ali (2005a), "Anadolu'da Roma Eyaletleri: Sınırlar ve Roma Yönetimi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt XXIV, Sayı 38, s. 11-30.
- KAYA, Mehmet Ali (2005b), *Anadolu'daki Galatlar ve Galatya Tarihi*, İzmir: İlya Yayınları.
- LEROUGE, Charlotte. (2007), *L'image des Parthes dans le monde gréco-romain, Du début du Ier siècle av. J.-C. Jusqu'à la fin du Haut-Empire romain*, Stuttgart: Franz Steiner Verlag Weisbaden GmbH.
- LIVIUS, Titus. (1957), *Ab Urbe Condita (From the Founding of the City)*, With an English Translation by B. O. Foster (The Loeb Classical Library), London.
- MAGIE, David (1950), *Roman Rule in Asia Minor I-II*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- MARSHALL, A. J. (1972), "The Lex Pompeia De Provinciis (52 B. C.) and Cicero's Imperium in 51-50 B.C.: Constitutional Aspects", *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt*, I, pp. 887-921.
- MUTAFIAN, Claude. (1988), *La Cilicie au Carrefour des Empires, I-II*, Paris: Collection d'études anciennes, editeur: Les Belles Lettres.
- ÖZAKTÜRK, F. Gül. (2009), "Cicero Tarihin Akışını Değiştiren Söylevler: Oratians Philippicae", *Doğu-Batı*, (Romalılar I), Sayı 49, s. 125-158.
- PIGANIOL, André (1930), *La Conquête Romaine*, Paris: Presses Universitaires de Frances.
- PLUTARKHOS (1948), *Bio Paralleloï (Plutarch's Parallel Lives)*, Çev. B. Perrin (The Loeb Classical Library), London.
- RAMSAY, William Mitchell (2000), *Tarsus, Aziz Pavlus'un Kenti* (Çev. L. Zoroğlu), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- SAYAR, Mustafa Hamdi. (2001), "Tarkondimotos, seine Dynastie, seine Politik und seine Reich", şurada: *La Cilicie: Espaces et Pouvoirs Locaux, Varia Anatolica*, XIII, pp. 373-380.
- SAYAR, Mustafa Hamdi. (2004), "Das Ebene Kilikien vom Tod Alexanders des Großen bis zur Gründung der Provinz Cilicia durch Kaiser Vespasian (323 v. Chr.-72-73 n. Chr.)", *Kulturbegegnung in einem Brückenland, Gottheiten und Kulte als Indikatoren von Akkulturationsprozessen im Ebenen Kilikien*, Bonn.
- SHAW, Brent D. (1990), "Bandit Highlands and Lowlands Peace: The Mountains of Isauria-Cilicia", *The Journal of Economic and Social History of the Orient*, XXXIII/II, pp. 199-223.

- SHERWIN-WHITE, Adrian Nicholas. (1984), *Roman foreign policy in the East* (168 B.C. to A. D. 1), London: Duckworth.
- STARK, Freya. (1966), *Rome on the Euphrates; the story of a frontier*, London: John Murray.
- STRABON . (2000), *Antik Anadolu Coğrafyası* (Geographika: XII, XIII, XIV), Çev. A. Pekman, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- SYME, Ronald. (1939), "Observations on the Province of Cilicia", *Anatolian Studies Presented W. H. Buckler (Edited W. M. Calder, J. Keil)*, pp. 299-332.
- SYME, Ronald. (1948), "Torosların Muntazam İşgali", *III. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, s. 570-575.
- SYME, Ronald. (1995), *Anatolica Studies in Strabo*, Oxford: Oxford University Press.
- TEXIER, Charles. (2002), *Küçük Asya, Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, III, Çev. Ali Suat, Ankara: Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayınları.
- TOBIN, Jennifer. (2001), "The Tarcondimotid Dynasty in Smooth Cilicia", Şurada: *La Cilicie: Espaces et Pouvoirs Locaux, Varia Anatolica*, XIII, pp. 381-388.
- TOBIN, Jennifer. (2004), *Black Cilicia, A Study of the Plain of Issus during the Roman and Late Roman Periods*, London: BAR International Series 1275.
- ÜNAL, Ahmet. (2006), "Hitit İmparatorluğu'nun Yıkılışından Bizans Dönemi'nin Sonuna Kadar Adana ve Çukurova Tarihi", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15/3, s. 67-102.
- ÜNAL, Ahmet-GİRGİNER, K. Serdar. (2007), *Kilikya-Çukurova, İlk Çağlardan Osmanlılar Dönemine Kadar Kilikya'da Tarihi Coğrafya*, Tarih ve Arkeoloji, İstanbul: Homer Yayınevi.